DOI: [10.32702/2307-2105-2020.10.64](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.10.64)

УДК 339.137.2:338.124.4-021.68

Ю. І. Ясько,
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID:0000-0002-8756-4612

РОЗВИТОК КОНКУРЕНЦІЇ ЯК ФАКТОР ПОСТКРИЗОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ

Y. Yasko
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics and Competition Policy,
Kyiv National University of Trade and Economics

DEVELOPMENT OF COMPETITION AS A FACTOR OF POST-CRISIS RECOVERY OF ECONOMY

У статті досліджено роль економічної конкуренції у процесі посткризового відновлення економіки. Визначено, що ефективна конкуренція є ключовим стимулом для створення конкурентного середовища та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Обґрунтовано, що на етапі посткризового відновлення економіки важливим є віднайти ті інструменти та засоби, за допомогою яких можна досягти стабільного економічного зростання в країні. В даному випадку, важливим є вчасно скоригувати та модифікувати економічну політику держави в напрямку створення ефективного конкурентного середовища. Проаналізовано сучасний стан розвитку конкуренції в економіці України на основі результатів опитування керівників вітчизняних підприємств. Оцінено рівень монополізації (домінування на ринку) в регіонах України. Запропоновано шляхи подолання негативних тенденцій, які стримують розвиток конкуренції на внутрішньому ринку України.

In the article researched the role of economic competition in the process of post-crisis economic recovery. It is determined that effective competition is a key stimulus for creating a competitive environment and increasing the competitiveness of the national economy. Modern crisis trends in the development of economic competition are associated with changes in the value orientation of economic behavior of domestic market participants. It is substantiated that at the stage of post-crisis economic recovery it is important to find the tools and means by which it is possible to achieve stable economic growth in the country. In this case, it is important to timely adjust and modify the economic policy of the state in the direction of creating an effective competitive environment. The current state of development of competition in the economy of Ukraine is analyzed on the basis of the results of a survey of managers of domestic enterprises. The level of monopolization (market dominance) in the regions of Ukraine is estimated. The analysis of barriers to entry and exit to the commodity markets of Ukraine over the past 5 years has shown the stability of administrative barriers for businesses. It is established that in times of crisis the actions of the state should not be limited to regulatory regulation of the economy, but should be aimed at creating

a competitive environment, stimulating competition, which will provide appropriate benefits for the effective functioning of commodity markets and the national economy as a whole. World experience shows that countries with a higher level of civilized economic competition and freedom, respectively, have a higher level of business development and higher quality of life in society. Ways to overcome the negative trends that hinder the development of competition in the domestic market of Ukraine, namely: creating a level playing field for economic activity and an effective competitive environment; promoting competition in markets with signs of monopoly dominance of economic entities; removal of obstacles to the development of competition in commodity markets; reducing administrative barriers to market entry and improving the efficiency of their regulation.

Ключові слова: конкуренція; конкурентне середовище; економічний розвиток; конкурентоспроможність економіки; економічне зростання.

Keywords: competition; competitive environment; economic development; competitiveness of economy; economic growth.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси та зростаюча періодичність циклічних коливань сучасної економіки відіграють вагомую роль в розвитку держави та її національної економіки. Протягом тривалого періоду часу вчені економісти намагаються вирішити проблему стабільного розвитку економічних систем. Загрози від циклічних коливань виникли одночасно з появою економічних відносин. Таким чином, негативні наслідки, викликані кризовими явищами, не можна розглядати виключно як проблему ХХІ століття. Однак, дана проблематика тільки на сучасному етапі розвитку набула особливої актуальності. Суттєвим чинником, що прискорить процес посткризового відновлення економіки може стати економічна конкуренція. Оскільки, конкуренція, як важлива складова системи ринкового господарства, охоплює всі зв'язки споживання та виробництва, є єдиним можливим засобом досягнення балансу між попитом і пропозицією та, в кінцевому рахунку, – між суспільними потребами та виробництвом. Саме конкуренція відіграла роль основного фактора, який зумовив модифікацію простого товарного господарства на розвинуте, а потім – на ринкову та змішану економіки.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Проблематику впливу ендогенних та екзогенних чинників на процес посткризового відновлення економіки досліджували такі українські й зарубіжні науковці, як Д. Аджемоглу, Дж. Акерлоф, В. Гесць, Я. Жаліло, М.Зверяков, В. Лагутін, В. Юрчишин та інші [1-5, 8].

Однак, незважаючи на досить високий рівень наукових досліджень в контексті подолання негативних наслідків кризових явищ, відзначимо, що недостатньо дослідженою залишається проблема посткризового відновлення економіки за рахунок розвитку конкуренції на внутрішньому ринку, що, в свою чергу, стане ключовим стимулом для створення ефективного конкурентного середовища та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Мета статті – дослідження стану розвитку конкуренції в Україні та визначення його впливу на посткризове відновлення національної економіки.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах господарювання розвиток конкуренції займає пріоритетне місце в функціонуванні ринкової економіки. Він враховує реалізацію суто економічних завдань – сприяє ефективному розподілу всіх видів ресурсів, встановлення ринкових цін на товари та послуги, а також соціальних – захищає права споживачів від недобросовісної поведінки суб'єктів господарювання, сприяє поширенню проконкурентної культури як серед підприємців та державних службовців, так і серед звичайних громадян. Світовий досвід доводить, що країни з вищим рівнем цивілізованої економічної конкуренції та свободи відповідно мають вищий рівень розвитку підприємництва та вищі показники якості життя в суспільстві. В соціально орієнтованій ринковій економіці основними цілями державної економічної політики є, з одного боку, підтримка ринкового механізму саморегулювання, забезпечення ринкових відносин, а з іншого – забезпечення соціальної захищеності і соціального розвитку суспільства.

Світові циклічні коливання останніх років зумовлені дією ряду чинників, до яких національна економіка не була готова. Йдеться про чинники пов'язані з незавершеністю процесів ринкової трансформації, високою залежністю від зовнішнього ринку, відривом фінансового ринку від реальної сфери економіки, відсталою структурою національного господарства та ін. Тому, як зазначає М. Зверяков, для України вкрай важливими стають відновлення і забезпечення сталого економічного зростання національної економіки шляхом задіяння, насамперед, внутрішніх факторів. Проте на сьогодні це тільки стратегічне завдання, виконання якого повинне враховувати ряд обставин, вкрай важливих для національного розвитку [3, с. 12].

На етапі посткризового відновлення економіки важливим є віднайти ті інструменти та засоби, за допомогою яких можна досягти стабільного економічного зростання в країні. В даному випадку, важливим є вчасно скоригувати та модифікувати економічну політику держави в напрямку створення ефективного конкурентного середовища в національній економіці. Оскільки саме завдяки вчасній стабілізації стану розвитку

конкуренції на пріоритетних товарних ринках та відновленні рівних умов конкурентної боротьби можливим стане поступове відродження економічного потенціалу національної економіки в цілому.

Для досягнення стійкого економічного зростання стратегічним завданням держави має стати підтримка ефективної конкуренції і створення рівних умов для всіх суб'єктів ринкової економіки. Ефективну конкуренцію в даному дослідженні ми будемо розглядати як сукупність ринкових факторів та умов, при яких суб'єкти господарювання знаходяться в межах раціонально допустимого рівня конкурентної боротьби з конкурентами, а роль держави полягає у тому, щоб забезпечити всі наявні умови для цього. Ефективна конкуренція стає важливим фактором економічного розвитку, не порушуючи при цьому рівноваги внутрішнього ринку.

В. Лагутін виділяє наступні критерії ефективної конкуренції: по-перше, це критерії структурного характеру, до яких відносяться: економічність великих за розміром підприємств, наявність взаємозв'язку диференціації продукції, якості та ціни, мобільність і відсутність перешкод щодо доступу до ресурсів і входження суб'єктів господарювання на ринок тощо; по-друге, це критерії поведінкового характеру, що проявляються у вигляді одноосібного, незалежного характеру постановки та досягнення цілей за умов відсутності неправомірного ставлення та примусової ринкової поведінки, відсутності цінової дискримінації та оманливої інформації; по-третє, це критерії функціонального характеру ефективної конкуренції, які зосереджені на економічних результатах галузевої діяльності, зокрема, це співвідношення ціна – витрати, виробничі потужності – випуск і норма прибутку, впровадження у виробництво більш досконалих товарів і технологій [4, с. 96].

Сучасні кризові тенденції в розвитку економічної конкуренції пов'язані із змінами ціннісної спрямованості економічної поведінки суб'єктів внутрішнього ринку. В їх основі - вплив негативних аксеологічних і праксеологічних тенденцій сучасного розвитку. Як результат зростає рівень недовіри на галузевих ринках, масово проявляється феномен відмови від ризиків і відповідальності, посилюється загальна конфліктність у відносинах між ринковими суб'єктами [5; с. 432]. Тому, на етапі посткризового відновлення економіки, кінцевою метою реалізації економічної політики держави повинно стати відновлення економічного зростання в країні та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Основними інструментами реалізації даного виду державної політики, в умовах нестабільності економічної системи, мають бути не лише контроль за економічною поведінкою суб'єктів господарювання, а й цілеспрямоване відновлення конкурентної структури товарних ринків, підвищення проконкурентної культури в суспільстві, спрямоване на підвищення довіри до механізмів ринкового саморегулювання, шляхом захисту та розвитку економічної конкуренції.

Розвиток конкуренції в економіці є основою для ефективного функціонування ринків у державі. Тому, дослідження стану конкурентного середовища є важливим з точки зору загального соціально-економічного розвитку країни. Даний аналіз здійснено за результатами опитування керівників підприємств, яке проводив Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики у 2019 році.

Аналізуючи результати підприємницьких оцінок, визначено, що традиційно в Україні переважає внутрішня конкуренція між підприємствами-резидентами над конкуренцією з боку іноземних компаній. Така тенденція закономірно тривала у 2018-2019 роках. Так, частка тих респондентів, які відзначили високий рівень конкуренції на ринках збуту свої продукції порівняно з українськими підприємствами, приблизно вдвічі перевищувала частку суб'єктів господарювання, що відзначили високий рівень конкуренції на ринках збуту своєї продукції порівняно з підприємствами зарубіжних держав [6].

Також було проаналізовано рівень монополізації (домінування на ринку) в регіонах України. В 2019 р. 37,2 % респондентів визначили, що їм важко його оцінити, 17 % зазначили, що ділова активність у їх регіоні поширена серед великої кількості незалежних компаній. Проте 11,7% підприємців зауважили, що ділова активність у їхньому регіоні зосереджена у рамках 3-5 бізнес-груп. Також 5% респондентів вказали про те, що ділова активність в їхньому регіоні зосереджена в рамках однієї бізнес-групи, що є свідченням одноосібного монопольного домінування і усунення умов для розвитку конкуренції на ринках відповідного регіону.

Щодо рівня конкуренції, то загалом результати опитування підприємців свідчать про незначні позитивні тенденції щодо інтенсивності конкуренції на внутрішніх ринках.

У кризовий і посткризовий періоди великого значення набувають інституційні фактори розвитку конкуренції в національній економіці. Нерідко виникає ситуація, за якої інститути неспроможні координувати діяльність суб'єктів господарювання. Фінансово-економічна криза виявила, що інституційна система в Україні є недостатньо ефективною. Значною перешкодою для розвитку конкуренції в економіці України є наявність високих адміністративних обмежень для входу та виходу на внутрішній ринок.

Аналіз бар'єрів входу та виходу на товарні ринки України за останні 5 років засвідчує стабільність адміністративних бар'єрів для суб'єктів господарювання. Так, в 2019 році змінами в позитивний бік є зниження вартості реєстраційних процедур (% до величини доходу на душу населення). Проте тривалість реєстрації та кількість реєстраційних процедур залишаються незмінними, що свідчить про необхідність розроблення та впровадження відповідних механізмів, які спростять процес входу господарюючих суб'єктів на вітчизняні товарні ринки (табл. 1).

Таблиця 1.

Адміністративні бар'єри входу на внутрішній ринок України в 2015–2019 рр.*

Індикатор бар'єру входу на внутрішній ринок	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість реєстраційних процедур	5	6	6	6	6
Тривалість реєстрації, днів	8	6,5	6,5	6,5	6,5
Вартість реєстраційних процедур, % до величини доходу на душу населення	1,1	0,9	0,8	0,6	0,5
Мінімальний обов'язковий статутний капітал, % до величини доходу на душу населення	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

*Складено автор на основі [7]

На досить високий ступінь бар'єрів виходу з ринку вказує значення незворотних витрат (у відсотках від вартості об'єкта нерухомості) – 40,5 %, а також показник середньої тривалості проходження процедури банкрутства – 2,9 року. Також негативна динаміка спостерігається за показником погашення боргу (табл. 2).

Таблиця 2.

Адміністративні бар'єри виходу з внутрішнього ринку України в 2015–2019 рр.*

Індикатор бар'єру виходу з внутрішнього ринку	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Середня тривалість проходження процедури	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9
Величина незворотних витрат, % від вартості об'єкта нерухомості	40,5	40,5	40,5	40,5	40,5
Коефіцієнт погашення боргу, центів до 1 долара США	9,3	8,4	8,9	9,6	9
Індекс ефективності нормативно-правової бази	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5

*Складено автор на основі [7]

Наявність такого рівня адміністративних бар'єрів потребує розробки комплексного плану дій держави, який призведе до створення сприятливих умов для ведення бізнесу та забезпечить рівні конкурентні умови для всіх учасників. Реалізація зазначених дій буде стимулювати не тільки розвиток внутрішнього підприємництва, але й стане основою для залучення в Україну потенційних інвесторів. Саме тому, на етапі посткризового відновлення економіки слід істотно знизити адміністративні бар'єри – нормативно-правові обмеження на здійснення певних видів підприємницької діяльності, подолання яких вимагає від учасників ринкових відносин додаткових фінансових витрат. Держава повинна ефективно сприяти формуванню конкурентного середовища, створенню рівних умов для всіх суб'єктів господарювання.

До чинників, які негативно впливають на стан розвитку конкуренції в національній економіці слід віднести стійкі кризові явища та неефективність управлінських рішень в сфері макроекономічного регулювання. Для удосконалення ситуації з розвитку конкуренції на вітчизняних товарних ринках та більш продуктивного посткризового відновлення національної економіки першочерговими завданнями держави в цьому напрямку мають стати:

- створення рівних умов для здійснення господарської діяльності та ефективного конкурентного середовища;
- сприяння розвитку конкуренції на ринках з ознаками монопольного домінування суб'єктів господарювання;
- усунення перешкод для розвитку конкуренції на товарних ринках;
- зниження адміністративних бар'єрів входу на ринки та підвищення ефективності їх регулювання.

В Україні держава не завжди вчасно реагує на негативні тенденції в економічному, фінансовому чи політичному розвитку країни. Як зазначає В. Юрчишин, поточний стан і найближчі перспективи не дозволяють очікувати на реалізацію в Україні політики стійкого зростання та розвитку. Світовий досвід доводить, що країни, навіть в складних соціальних, економічних і політичних умовах, спроможні в історично стислі терміни забезпечити гідний добробут своїх громадян через результативну та конкурентоспроможну економіку, продуктивну та ефективну працю. Стосовно ж України складається враження, що владі вигідна нинішня невизначеність і суперечливість політики, слабка економічна динаміка, низькі стимули до праці та підприємництва, які дозволяють владним структурам постійно демонструвати «героїчні зусилля» для економічного відновлення, насправді ж продовжуючи зміцнювати корумповане депресивне соціально-економічне середовище [8; с. 175].

Таким чином, в умовах посткризового відновлення економіки розвиток конкуренції являється важливим стимулюючим чинником економічного зростання країни та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Так, в кризові періоди дії держави не повинні зводитися лише до нормативно-правового регулювання економіки, а й мають бути направлені на створення конкурентного середовища, стимулювання розвитку конкуренції, що забезпечить відповідні переваги для ефективного функціонування товарних ринків та національної економіки в цілому.

Література.

1. Аджемоглу Д. Чому нації занепадають / Д.Аджемоглу, Дж.Робінсон // Київ: Наш формат, 2017. - 440 с.
2. Акерлоф Дж Фішинг. Хто і як маніпулює вашим вибором; пер. з англ. О. Герасимчук // Дж.Акерлоф, Р.Шиллер // Київ: Нашформат, 2017. - 272 с.
3. Звєряков М. Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії / М.Звєряков // Економіка України. – 2018. – №10. – С. 10-31.
4. Конкурентна політика держави в умовах трансформації національної економіки: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. В.Д. Лагутіна. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2008. – 308 с.
5. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Геєць. – К.: НАН України; Ін-т екон. та прогноз., 2009.
6. Звіт Антимонопольного комітету України за 2019 рік [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/richni-zviti/zvit-2019>.
7. Doing Business. Ukraine [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.worldbank.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf
8. Юрчишин В.В. Проблеми і перспективи посткризового відновлення: глобальна економіка та Україна / В.В. Юрчишин / Монографія. – Київ: Заповіт, 2012. – 228 с.

References.

1. Adzhemoglu, D., & Robinson, Dzh. (2017). *Chomu natsii' zanepadajut'* [Why nations are declining]. Kyi'v: Nash format. 440 p.
2. Akerlof, Dzh., & Shyller, R. (2017). *Hto i jak manipuljuje vashym vyborom* [Who and how manipulates your choice]. (O. Gerasymchuk Trans). Kyiv: Nash format. 272 p.
3. Zveryakov, M. (2018), "Theoretical paradigm of sustainable development and Ukrainian realities", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 10, pp. 10–31.
4. Lahutin, V. (2008), *Konkurentna polityka derzhavy v umovakh transformatsii natsional'noi ekonomiky* [Competition policy in conditions of transformation of the national economy], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t., 329 p.
5. Heets', V. (2009) *Suspil'stvo, Derzhava, Ekonomika: Fenomenologiya Vzaemodii ta Rozvytku* [Society, State, Economy: Phenomenology of Interaction and Development]. Kyiv, Inst. For Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, 864 p.
6. Antimonopoly Committee of Ukraine (2019) "Report of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2019", available at: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/richni-zviti/zvit-2019> (Accessed 04 Oct 2020).
7. The World Bank (2019) "Doing Business. Ukraine" (2019), available at: https://www.worldbank.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf (Accessed 03 Oct 2020).
8. Yurchyshyn, V. (2012) *Problemy i perspektyvy postkryzovoho vidnovlennia: hlobalna ekonomika ta Ukraina* [Problems and prospects of post-crisis recovery: the global economy and Ukraine], Kyiv: Zapovit, 228 p.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2020 р.